

Vad tycks om bibliotekariens kunskap?

Vissa frågor är eviga i bibliotekssektorn. Så länge det har funnits bibliotekarier har en av dessa frågor gällt vad den som arbetar på bibliotek behöver kunna för att uträtta sitt arbete. Matchar kunskaperna – och inte minst utbildningen till bibliotekarie – behoven? Är dagens utbildning gångbar för framtiden? Litteraturen på området är generös. Både dåtidens och nutidens kravlistor och framtidsvisioner är många. Botaniserar man i den här litteraturen, i synnerhet där den specifikt uppehåller sig vid vilka kunskaper, kompetenser, färdigheter och personliga egenskaper en bibliotekarie behöver ha, så står det snart klart att det är många som genom åren har engageras av frågan. Men innan vi gör några nedslag i litteraturen för att se hur det har sett ut, och ser ut, måste ett centralt spänningsfält i diskussionen redovisas.

Genom bibliotekens moderna historia, från det sena 1800-talet och framåt, har två parallella och i någon mening konkurrerande traditioner utvecklats, en nordamerikansk, som inte minst förmedlades till Sverige genom Valfrid Palmgrens pionjärresor och rapporter i början av 1900-talet, och en kontinentaleuropeisk, kanske särskilt fransk. Den stora skillnaden mellan de två gäller vilket fokus som anläggs i biblioteksverksamheten. Medan man i Nordamerika starkt har betonat bibliotekets användare och lagt stor möda vid att erbjuda relevant läsning på ett för användaren så smidigt sätt som möjligt, har den kontinentala traditionen varit mer upptagen vid att bevara och ta hand om bibliotekets samlingar, på säkert avstånd från användarna. När den amerikanske bibliotekarien Otis H. Robinson 1876 proklamerar att ”en bibliotekarie borde vara mer än en bokhållare; han borde vara en utbildare”ⁱ så är det en både tydlig och tydlig illustration av den nordamerikanska traditionen. När biblioteksvetaren Bertil Jansson, däremot, konstaterar att en bibliotekaries uppgift, enligt den franska *Encyclopedien* från 1751, är ”att förestå ett bibliotek, vårda det, hålla det i god ordning och sörja för att boksamlingen växer”, så ser vi ett uttryck för den kontinentala traditionen. Apropå frågan om vad en bibliotekarie ska kunna är det för övrigt svårt att i det här sammanhanget inte återge det som Jansson i nästa stycke av samma text berättar, återigen med hänvisning till den franska *Encyclopedien* från 1751, nämligen att ”En bibliotekarie skall behärska både klassiska och moderna språk, han skall dessutom äga kunskaper om böcker, utgåvor och om allt som har med litteraturens historia att göra och vara insatt i handeln med böcker och i den typografiska konsten”ⁱⁱ. En sådan kravprofil ter sig närmast komisk idag, men faktum är att en bra bit in på 1900-talet så krävdes även av den som ville utbilda sig till bibliotekarie vid svenska universitetsbibliotek att man hade läst latin och studerat tre moderna språk.

Resonemanget om skillnaderna mellan de olika bibliotekstraditionerna är naturligtvis en aning tillspetsat men det säger något om den spänning som genomsyrar diskussionen om vad bibliotekarien behöver kunna. Bland de många aktörer som har en uppfattning i frågan ser vi en liknande variation i fokus som mellan den nordamerikanska och den kontinentala traditionen.

När Sveriges första bibliotekarieutbildning – eller ”bibliotekskurs” som den annonserades som i *Biblioteksbladet* 1925 – startades av Skolöverstyrelsen 1926, så tycks fokus huvudsakligen ha varit lagt på biblioteks samlingar. Av annonsen framgår att kursen bland

annat ska täcka ”bok- och bibliotekshistoria, bibliografi, uppslagsböcker samt principerna för bokurval, bibliotekets organisation samt biblioteksarbetets teknik (katalogisering, klassifikation, lokaler, utlåning, o.s.v.)”. Det är ett ämnesfokus som mer påminner om den kontinentala bibliotekstraditionen än om den nordamerikanska, vilket kan tyckas vara lite överraskande med tanke på det inflytande Valfrid Palmgren torde ha haft på svenskt biblioteksväsende vid den här tiden. I sin bok från 1909, *Bibliotek och folkuppfostran: anteckningar från en studieresa i Amerikas Förenta stater*, beskriver hon hur ”De amerikanska bibliotekarierna dela sitt hjärta mellan böckerna och den allmänhet, de tjäna, och sitt hela intresse rikta de på att föra samman allmänheten med böckerna” (s. 160). Det ideal som reflekteras i den här passagen ser vi också i den biblioteksutredning som Palmgren 1911 överlämnade till ecklesiastikminister Elof Lindström. Där konstateras det bland annat att ”det viktigaste i biblioteksarbetet [är] att vara föreningslänken mellan människorna och boken” (s. 99)ⁱⁱⁱ.

Med mer samtida termer skulle man förmodligen beskriva den hållning som Palmgren ger uttryck för som ett användarperspektiv. Inom det område av den biblioteks- och informationsvetenskapliga forskningen som är inriktad mot människors informationssökning och -användning, bland annat genom bibliotek, har man genom åren inte sällan skiljt mellan å ena sidan just ett användarperspektiv och å andra sidan ett systemperspektiv, det vill säga ett perspektiv där fokus läggs på källor, söksystem och vägar som kan leda fram till källorna. Det visar sig dock alltmer i samtida forskning på området att den här skillnaden i perspektiv inte är särskilt fruktbar att vidmakthålla. Vad människor gör måste förstås i relation till de redskap de väljer att använda. Likaså måste system förstås i relation till de som förväntas använda dem. Det samma gäller diskussionen om kunskaper för biblioteksarbete. Båda de bibliotekstraditioner som tidigare nämnts rymmer inslag som bibliotekarien måste ha kunskaper om. Det handlar inte om det ena eller det andra.

Det kommer som sagt med jämna mellanrum rapporter och förslag kring hur bibliotekarien ska vara rustad. Inte sällan är det bibliotekschefer som tillfrågas om vad de tycker att en person med en färsk examen i biblioteks- och informationsvetenskap behöver kunna, eller hur en sådan person bör vara. Tyvärr är det inte heller ovanligt att sådana frågebatterier innehåller (ledande) frågor om vilka kunskaper och egenskaper de nybakade studenterna saknar. Något år får vi veta att bibliotekarien redan då hen kliver över tröskeln till yrkeslivet bör vara ansvarskännande och ansvarstagande, ha förmåga att samarbeta med kollegor av olika slag, vara flexibel, engagerad och självgående. Samtidigt får vi, i samma undersökning, veta att de nya bibliotekarierna inte har professionellt självförtroende, inte är självgående eller nytänkande. Dessutom saknar de ledaregenskaper och stresstålighet. Ett annat år, i en annan rapport, lär vi oss att det finns de som menar att studenterna när de lämnar utbildningen inte ens vet vad ett bibliotek är. Och så fortsätter det. För bara några år sedan, framkom det att folkbibliotekschefer, efter att ha blivit uppmanade att identifiera nyutexaminerade bibliotekariers ”kompetensluckor”, (naturligtvis) kom på en mängd olika svagheter och brister. Som man frågar får man svar: det visade sig förstås att de nya bibliotekarierna led stora brister beträffande det allra mesta. I varierande mån gäller det alltifrån grundläggande kunskaper och färdigheter över social och strategisk kompetens till personliga egenskaper och attityder som enligt de svarande cheferna är viktiga för folkbiblioteksarbete.

Man kan naturligtvis inte helt avfärda rapporter av det sistnämnda slaget, men det ligger nära till hands att förstå dem som om de utgick från den tveksamma premiss som säger att den som

är nytexaminerad från en utbildning i biblioteks- och informationsvetenskap ska vara fix och färdig som fulländad bibliotekarie. Så är givetvis inte fallet. Det betonas i högskolelagen att den högre utbildningens uppgift är att ”*utveckla studenternas förutsättningar för yrkesverksamhet*”. Relativt samstämmig forskning kring arbetsliv och lärande visar dessutom att det är genom att vara i arbete, tillsammans med erfarna kollegor, som den som är ny kontinuerligt lär sig en betydande del av det som behövs för att klara arbetsuppgifterna. Föreställningen om den vid utbildningens sista dag färdigutbildade bibliotekarien anknyter för övrigt också till en särskild diskurs inom högskolefären som kom i svang vid tiden för den så kallade Bologna-reformen. Då lanserades på bred front den nyliberala idé, enligt vilken den utexaminerade studenten ses som en produkt eller ett verktyg som ska sättas i användning. En tanke som för övrigt kolliderar med skrivningen i högskolelagen om att utbildningen ska *förbereda för yrkesverksamhet*. Att termer som konkurrenskraftig, effektiv och anställningsbar har letat sig in i högskolefären, antyder att man istället för att se utbildningen som ett tillfälle för nyfikenhetsdriven bildning och förkovran ser den som en vara bland andra varor som, om man skaffar den, ska leda till konkurrenskraftig kunskap på marknaden.

Näväl, hur är det nu då, vad behöver dagens och framtidens bibliotekarier kunna? Sociologen Andrew Abbott^{iv} lär oss att biblioteksarbete med nödvändighet måste ses i ljuset av den samtid i vilket det äger rum. För att överhuvudtaget börja tala om vilka kunskaper som krävs av bibliotekarien, så behöver vi sätta biblioteksverksamheten i relation till övergripande sociala och kulturella strömningar i samhället, vi behöver förstå den utifrån nya teknologier, förändrade organisationsformer och ekonomiska förutsättningar. Ett sådant förhållningssätt präglade en ambitiös och insiktsfull rapport om bibliotekariens framtida yrkeskompetens som DIK-förbundet publicerade för lite drygt tio år sedan^v. I rapporten skisseras en mycket omfattande uppsättning mer eller mindre detaljerade kunskaper, kompetenser och färdigheter utifrån det som rapportförfattarna då identifierade som ett antal viktiga utvecklingsområden: Digitalisering, Läsning, Vetenskaplig kommunikation (särskilt för forskningsbiblioteken), Deltagarkultur, Pedagogik och handledning, Marknadsföring och, slutligen, det som de kallar för Akademikerkompetens. Så här i efterhand kan vi konstatera att DIK-rapportens dåtida framtidsspaning har stått sig rätt väl, även om det är tydligt att vi lever i en annan tid idag. Kanske kan något därför strykas ur DIK-listan, samtidigt som nya punkter måste till. Till exempel lyser språklig och kulturell kompetens med sin frånvaro vilket idag, då biblioteken besöks av mängder av människor med andra kulturella bakgrunder och andra språk än svenska, framstår som ett nödvändigt inslag i bibliotekariens mångfacetterade kunskapsrepertoar.

2003 publicerade Lars Seldén och Mats Sjölin en artikel med titeln ”Kunskap, kompetens och utbildning – ett bibliotekariedilemma under 100 år”. Tjugo år senare återstår bara här och nu att konstatera att dilemmat lever vidare. Vissa frågor är eviga i bibliotekssektorn.

Ola Pilerot, professor i biblioteks- och informationsvetenskap vid Högskolan i Borås

ⁱ Robinson, Otis H. (1876). “Proceedings,” American Library Journal 1:123-24.

ⁱⁱ Jansson, Bertil (2006). Bibliotekarien i förindustriell tid och framtidens bibliotekarie, har de något gemensamt? Paper presenterat vid konferensen Mötesplats inför framtiden.

ⁱⁱⁱ Munch-Petersen, Valfrid Palmgren (1911). Förslag angående de åtgärder, som från statens sida böra vidtagas för främjande af det allmänna biblioteksväsendet i Sverige. Stockholm.

^{iv} Abbott, Andrew. (1998). Professionalism and the future of librarianship. Library Trends, 46(3), s. 430-443

^v DIK-förbundet (2011). Rapport från arbetsgruppen om bibliotekariens framtida yrkeskompetens.